

Mladinska besedila v prekmurskem periodičnem tisku do začetka 2. svetovne vojne

Dragica Haramija*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 821.163.6.09-93(497.411)"1875/1941":070

Dragica Haramija: Mladinska besedila v prekmurskem periodičnem tisku do začetka 2. svetovne vojne. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 86=51(2015), 4, str. 86–111

V članku so predstavljena izbrana mladinska (večinoma leposlovna) besedila, objavljena v periodičnem tisku, ki je izhajal v Prekmurju. Obravnavana so besedila, ki so izšla v *Düševnem lizztu*, *Evangelicsanszkek kalendarju*, *Marijinem listu* (in *Marijikinem ogračeku*), *Kalendarju srca Jezušovoga* in v *Novinah*. Ne glede na raznolike vsebinske uredniške koncepte in jezikovne odločitve, ko je bil uradni jezik v Prekmurju madžarski, je vendarle periodika, tiskana večinoma v prekmurščini (deloma v knjižni slovenščini), odigrala pomembno kulturno vlogo pri ohranjanju narodne zavesti in pripadnosti ter pri opismenjevanju otrok in ohranjanju kulturne dediščine.

Ključne besede: mladinska književnost, prekmurščina, *Düševni lizst*, *Evangelicsanszki kalendar*, *Marijin list*, *Marijikin ograček*, *Kalendar srca Jezušovega*, *Novine*

1.01 Original Scientific Article
UDC 821.163.6.09-93(497.411)"1875/1941":070

Dragica Haramija: Children's Literature Texts in the Prekmurje Periodicals before World War II. Review for History and Ethnography, Maribor 86=51(2015), 4, pp. 86–111

The article presents selected children's literature (mostly belletristic) texts published in periodicals from Prekmurje. Texts that were published in *Düševni lizst*, *Evangeličanski*

* Red. prof. dr. Dragica Haramija, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, dragica.haramija@um.si

kalendari, Marijin list (and Marijikin ograček), Kalendar srca Jezusovega and in *Novine* are being discussed. In the times when Hungarian was still the official language in Prekmurje, the periodical published in the Prekmurje dialect (or partially also in standard Slovene) played an important cultural role in preserving the national consciousness and belonging, as well as in literacy and cultural heritage preservation, regardless of their diverse editorial politics and language choice.

Key words: children's literature, Prekmurje dialect, *Düševni liszt, Evangeličanski kalendari, Marijin list, Marijikin ograček, Kalendar srca Jezusovega, Novine*

1 UVOD

V članku predstavljam izbrana besedila iz prekmurskega periodičnega tiska, ki jih smemo prištevati v mladinsko slovstvo in so pisana večinoma v prekmurščini (izjeme so nekatera besedila, ki so natisnjena v knjižnem jeziku). Mestoma se ni bilo mogoče izogniti polliterarnim in poučnim besedilom, da bi bil koncept slovstva za otroke celostno predstavljen, saj gre v vseh primerih (razen pri *Prijatelju*) za verski tisk. Ob različnih uredniških konceptih je predstavljen tudi pregled literarnih vrst, avtorjev, kadar so ti navedeni, in njihovih del, pa tudi pregled folklornega slovstva, ki nagovarja mlade bralce, pri čemer se nisem ukvarjala z jezikoslovnimi spremembami ter uporabo različnih črkopisov in slovničnih pravil. Marko Jesenšek je v *Slavistični reviji* v članku *Prekmurska publicistika 19. in prve polovice 20. stoletja – med knjižno normo in tradicijo* (2008: 103–113) predstavil prehod knjižne norme v narečne okvire, posebej velja omeniti tudi njegovo znanstveno monografijo *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika* (2013), v kateri je natančneje predstavil normo prekmurskega knjižnega jezika. Natalija Ulčnik je v znanstveni monografiji *Začetki prekmurskega časopisja* (2009) z jezikoslovnega vidika predstavila Agustičev časopis *Prijatelj*, ki je bil prvi javni medij v današnjem prekmursko-porabskem prostoru. Med drugim je Natalija Ulčnik upoštevala tudi mladinsko leposlovje, ki je izhajalo v obravnavanem časopisu.

V prispevku se naslanjam na tri teoretike, ki se prekmurskega periodičnega tiska lotevajo vsak na svoj način. Vilko Novak, ki se sicer ni posebej ukvarjal z mladinskim leposlovjem, je v prispevku *Slovstveno delo Slovenske krajine*, objavljenem v zborniku *Slovenska krajina* (1935: 34–39), podal osnovni uvid v prekmursko narečno književnost. Posebej dragoceno je Novakovo delo *Izbor prekmurskega slovstva* (1977), v katerem je po literarno-zgodovinskem principu predstavil najpomembnejše urednike prekmurske periodike, ki so bili večinoma tudi pisci predgovorov in nekaterih stalnih rubrik. S stališča leposlovnega gradiva, pisanega v prekmurščini, velja posebna pozornost monografiji *Med verzuško in pesmijo* (2000) Francija Justa. Avtor v njej predstavlja podobo prekmurskega leposlovja, pri čemer pose-

bej natančno predstavi poezijo, pisano v prekmurščini. Marija Stanonik je v članku *Zarodki besedne umetnosti v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj (1875–1878)* s stališča folkloristike predstavila principe leposlovnega gradiva v prekmurščini.

Pregledala sem naslednje vire: *Prijatelj* (1875–1879), *Kalendar Srca Jezušova* (1903–1944), *Marijin list* (1904–1941) in *Marijikin ograček* (1932–1040), izhajal v okviru Marijinega lista, *Novine* (1913–1941), *Düsevni lizst: mejsze-csne verszke novine* (1922–1941) in *Evangelicsanszki kalendari* (1923–1941), ki je izhajal pod okriljem *Düsevnega lizsta*. V teh virih sem iskala posebne koticke za otroke ali pa so bila besedila, ki sodijo (vsaj delno) v mladinsko književnost, objavljena v različnih rubrikah.

Nepodpisani pisec uvodnika (predvidevam, da urednik Jožef Klekl st.) je že ob koncu 1. letnika *Marijikinega ogračka* (1932, št. 10: 1)¹ spodbujal otroke k branju takole: »Marijika je rada čtela dobre knjige. /.../ Marijika je vsaki den čtela pobožne knjige. Razmiš drago detece: vsaki den?! Delaš ti tudi tak? Marijikin Ograček, Marijin List pa druge pobožne liste čti rado, čti vsaki den. Zadosta je, če samo edno ali dve strani prečteš, ali čti vsaki den.« Bralno-spodbujevalni proces pri otrocih je vse do današnjih dni koncipiran na enak način: brali naj bi vsak dan, predvsem pa naj bi mladi bralci posegali po kakovostnih besedilih, ki so jezikovno brezhibna, etično spodbudna in primerna bralčevemu kognitivnemu razvoju.

2 OBRAVNAVA PREKMURSKE PERIODIKE

Časopisje je razvrščeno glede na letnico začetka izhajanja nekega časopisa ali koledarja. Pri vsej periodiki se pokaže, da so koncepti izdajanja le-te trdni, a zaradi zgodovinskih okoliščin nihata tako vsebinska kakovost kakor tudi obseg. Ves prekmurski periodični tisk, izjemi sta *Prijatelj* in *Novine*, je digitaliziran, zato je prosta dostopnost zagotovljena na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije <http://www.dlib.si/>.

2.1 *Prijatelj*

O programski zasnovi časopisa ugotavlja Natalija Ulčnik (2009: 61), da je »Agustič spoznal potrebe ljudi po obveščenosti o aktualnih dogodkih«, nika-

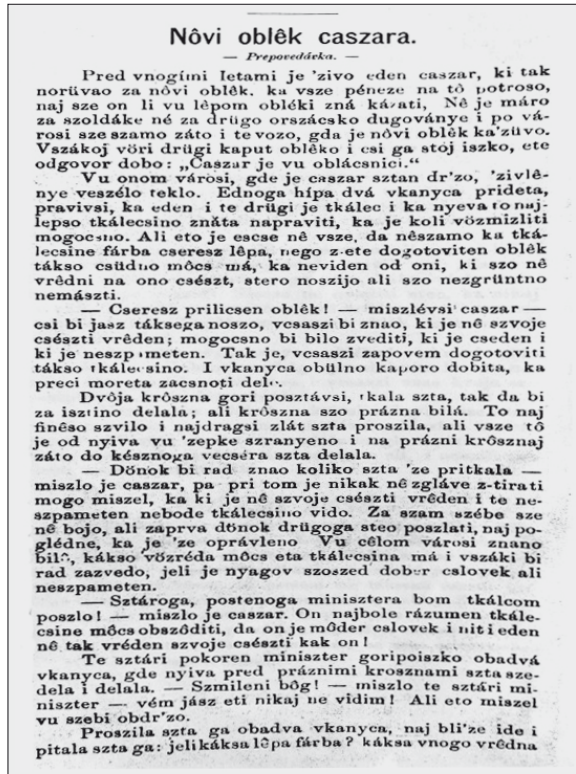
¹ V digitalni obliki gre za stran 5, predhodno so namreč objavljene uganke, odgovori in igra iskanja (z ilustracijo).

kor pa ni zanemarljiva niti izobraževalna funkcija časopisa. Posledično seveda lahko ugotovimo, da se je mladinska književnost, ki se je v drugi polovici 19. stoletja povsod razvijala v okviru pedagogike, torej v vzgojne in spoznavne namene, nujno pojavljala tudi v periodičnem tisku, če je ta želel zadostiti potrebam najširšega kroga bralcev. Natalija Ulčnik (2009: 62) ugotavlja: »Vsebinska raznolikost časopisa, pisanega za različne sloje ljudi, je razvidna iz petih stalnih rubrik, ki so se pojavljale v naslednjem zaporedju: *Orszácsko szpráviscse/Pregléd, Zvönszki dugoványi, Prepovedávka, Razlocsne glászi* in *Máli vért*.« Mladinska leposlovna besedila, ki so v časopisu objavljena, se večinoma nahajajo v rubriki *Prepovedávka* in jih je raziskovalka predstavila v tabeli (Ulčnik 2009: 19–20), in sicer posebej objavljena prozna dela in posebej poezijo.

Marija Stanonik je v članku *Zarodki besedne umetnosti v prvem prekmurskem časopisu Prijátel (1875–1878)* s stališča folkloristike predstavila principe leposlovnega gradiva v prekmurščini. Opozarja, da je urednik Imre Agustič že v prvi številki objavil (Stanonik 2009: 179) »pripoved o junaškem Kralju Matjažu, ki z apologijo do njega povezuje Ogre in Slovence.« Kot zanimivost navaja Marija Stanonik folklorne obrazce, in sicer pregovore, ki so neke vrste stalnica (npr. Komi smrdi štala, takšega žep prazen ostane. Samo si te vlovo, če si prijao.), še zlasti se ti navezujejo na vreme in posledično na letino, ta pa je bila za kmečko prebivalstvo vitalnega pomena (npr. Či velkoga travna grmi, slane se kmet ne boji.). Dalje omenja nekatere pesmi in kratka prozna besedila, hkrati pa opozarja na razvoj izvirne žanrske terminologije, pri čemer velja izpostaviti dva termina: popêvka in prepovedávka. V poeziji je gotovo zanimiv izraz za tri ljubezenske pesmi (Stanonik 2009: 186), »kar pomeni, da 'popêvka' v tem primeru pomeni izpovedno pesem.« Za termin prepovedávka pa meni, da gre za vzorec daljših in kompozicijsko bolj razvitih besedil od pravljice.

V časopisu *Prijátel* so s stališča mladinske književnosti zanimive povedke (npr. o kralju Matjažu), drobni folklorni obrazci, kamor sodijo pregovori (a so ti bolj povedni za odraslo populacijo), najbolj zanimiv del (mladinskega) leposlovja pa je gotovo prevajanje danes klasičnih del tujih avtorjev v prekmurščino. V to skupino sodi prevod Andersenove pravljice *Cesarjeva nova obláčila*, ki je bila objavljena že v 1. številki pod naslovom *Nôvi oblêk caszara* (1875: 6–7), spodnja slika prikazuje uvodni del pravljice.

Pravljica je podnaslovljena kot prepovedávka, gre pa za dobesedni prevod Andersenovega dela, kakor ga poznamo tudi v sodobnih izdajah te pravljice na Slovenskem, z ohranjenjo poanto o pretvarjanju odraslih.

Slika 1: Hans Christian Andersen: *Növi oblök caszara.*
1875: 6, št. 1. Fotografija, lastni arhiv.

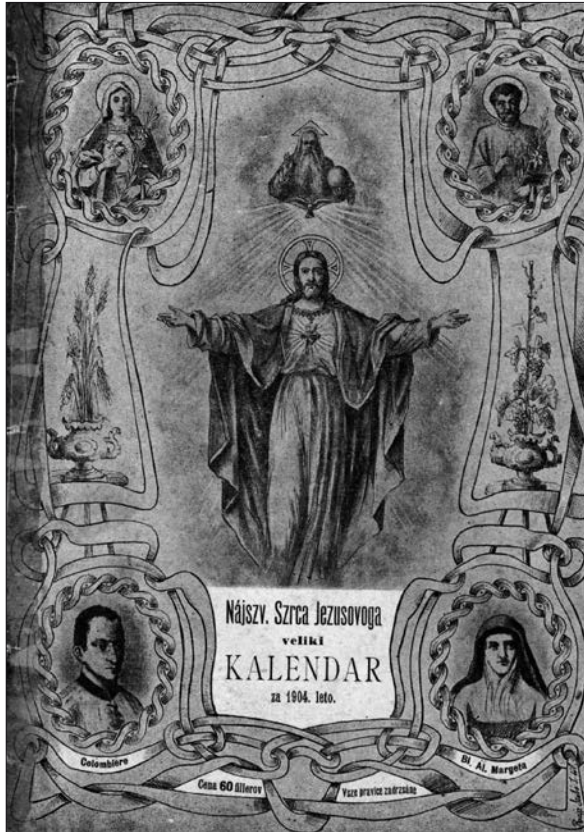
2.2 Kalendar Srca Jezušovoga

Kalendar Srca Jezušovoga (1903–1944) je prinašal enkrat letno bogato bero čtiva tudi za otroke, čeprav večina zapisov primarno ni bila namenjena njim.² Uredniki so bili Franc Ivanoci (prva tri leta), Jožef Klekl ml. (med letoma 1906 in 1919) in Jožef Klekl st. (od leta 1920), koledarji so v celoti dostopni na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije pod naslovom *Najszvetejšega Szrca Jezusovoga veliki kalendar za lüdsztvo*.³ Presenetljivo veliko je že od začetnih

² Koledar je kar naprej menjaval naslov, kar je razvidno iz zapisov v Cobissu: *Kalendar Srca Jezusovoga, Kalendár Szrcá Jezusovoga, Kalendar Szrca Jezusovoga, Kalendár Srcá Jezusovoga, Veliki kalendar najszvetejšega Srca Jezušovoga, Kalendar najszvetejšega Srca Jezušovoga, Kalendar najszvetejšega Srca Jezušovoga, Najszvetejšega Szrca Jezusovoga veliki kalendar za ludsztvo*.

³ Npr. prva številka: *Najszvetejšega Szrca Jezusovoga veliki kalendár za lüdsztvo*. Cérkvena stamparija, 1904. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-TS4PIJPD> (Pridobljeno 2. 6. 2015).

številke slikovnega materiala, predvsem božjih podob (kejpov), h katerim naj bi molili predvsem otroci, na kar opozarjajo različno versko-vzgojni prispevki. Mestoma je zaslediti tarnanje nad dobrimi starimi časi, ko so bili otroci bolj pobožni (najbrž bogaboječi) in lepo vzgojeni (pridni).

Slika 2: Naslovnica 1. številke *Kalendar Srca Ježušovoga*.

Nájszvetejšega Szrca Jezusovoga veliki kalendar za lüdsztvo (1904), letnik 1.
URN:NBN:SI:DOC-TS4PIJPD from <http://www.dlib.si> (Pridobljeno 15. 5. 2015).

Že v prvi številki (za katero je poudarjeno, da je namenjena prestopnemu letu 1904) je ob koledarju, ki je umeščen na začetek, podan sestavek o pobožnosti in veri v Jezusa (*Nikaj od pobožnoszti k szladkomi szrci Jezusovomi*; besedilo je dolgo kar 50 strani!), predstavljeni so misijonarstvo, dobra dela papeža Lea, papeža Pija X ipd., izpostavljena sta tudi vera otrok in obredje, ki naj mu otroci sledijo, kar je logično, saj gre v prvi vrsti za verski tisk, katerega naloga je spodbujanje krščanske vere pri najširših ljudskih množicah. Zanimivo je poimenovanje besedila (pravljica) z naslovom *Edna pravljica* (1904: 95–99), ki po vsebini, literarnih likih in strukturi sodi med legendne povedke (in ne

pravljice), saj se Ilonki, ki ji umre mama, prikaže devica Marija. Ob koncu koledarja so predstavljeni pomembnejši (politični) dogodki, seznam vseh sejmov z datumi, mali oglasi, navodila (npr. kako je treba pošiljati različno pošto), zanimiv je tudi seznam največjih mest na svetu s pripisanim številom prebivalcev, šale ipd. Posebej izstopata dve enostranski zgodbi v osmih slikah z naslovom *Nove lacze* (1904: 134) in *Pomali hodi, dale prides* (1904: 136), ki sta predstavljeni v stripovskih pasicah, le da je besedilo pod vsako posamezno sliko in ne v njej. Takšno razporeditev gradiva, torej na začetku koledar, nato ozko verske vsebine (npr. v drugi številki posebej posvečene verski vzgoji otrok), nato bolj poljudni del, je ohranjen v vseh koledarjih. Na vsebino *Kalendarja Srca Jezušovoga* so močno vplivali zgodovinski dogodki, saj so npr. že v času prve svetovne vojne rubrike, namenjene tolažbi in pismom vojakov s fronte, ter politične razmere, ki so še posebej vplivale na priključitev Prekmurja k matični državi. Že v tretji številki npr. je v dokumentarnem članku *Japonszka-ruszoszka bojna* skozi besedilo in realistične ilustracije predstavljena vojna (1906: 120–125), ali pa članek z ilustracijo Lase in s pojasnilom o dalajlami. V koledarjih so večkrat natisnjeni tudi poljudni članki o poljedelstvu, živinoreji, na splošno o kmečkih opravilih, npr. v tretji številki je objavljen obširen članek o skrbi za sadno drevje z naslovom *Od szadovenoga drevja* (1906: 79–101), ki je za pravilno obrezovanje in druga opravila podkrepjen tudi s slikovnim materialom. Enako je v članku o pticah, ki živijo na naših tleh, objavljenem leta 1908 (70–78). Pod naslovom *Naše domače reči iz starih časov* (npr. 1927: 26–30) so zbrane vraže, kaj je treba ob kakšni priložnosti narediti, da se neka želja izpolni, pa naj gre za ljubezen, dobro letino ali kaj tretjega. Vse do zadnje številke se pojavlja vsaj kakšna malenkost za otroke, npr. v številki iz leta 1944 uganke in šale, daljših besedil za otroke pa ni.

V bistvu gre mestoma za zelo zabavno čtivo, npr. šal in kratkih humoresk (včasih so naslovljene *Szmehsnice*), zanimivi so mali oglasi (tudi za otroke!) ter gospodinjski nasveti. Veliko je objavljenega folklornega slovstva, pa tudi izvirnih ter prevedenih kratkoproznih besedil (npr. razlagalnih povedk, popisov, opisov običajev, pravljic, basni), nekatera med njimi so namenjena tudi otrokom. Opazno več zgodb je o zgodovini Slovencev po letu 1918, npr. precej obsežen opis *Kratka črtica iz naše zgodovine* (1919: 55–62), podpisan R. J. (Radoha Jožef). Med zanimivostmi v *Kalendaru* iz leta 1917 so npr. *Metužalem*, ki je dočakal 969 let (354169 dni) in je, če je jedel trikrat dnevno, pojedel 1.062.508 obrokov; *najveksi türem na sveti*: v belgijskem mestu Laeken so položili pred bojem leta 1917 temeljni kamen za najvišji stolp, ki naj bi meril kar 333 metrov; *kak hitro leti lastvica*: 235 km v 1 uri in 8 minutah. Med odličnimi gospodinjskimi nasveti najdemo npr.: kako najhitreje posušimo dežnik, kdaj so jajca pokvarjena, zakaj ne nosimo zmrznjenih jabolk v toplo kuhinjo. Uganke (npr. 1921: 25):

Što ma nos pod nogami? Müha gda ti po nosi hodi.
Koliko dlake ma zavec v repi? Toliko kak v zelji.

Kot primer navajam tri simpatične otroške šale, ki sem jih našla, objavljene so v koledarju iz leta 1917: 64:

Milica: Mama, ali je Jezusek vedno v mojem srci, tüdi gda jem?

Mati: Se razmi, vedno i povsedi je pritebi.

Drügo jütro je Milica žalostna sedela pri šalici kave in je ne štela piti. Mati jo pitajo zakaj ne pije kave. Ona njim pa odgovori: Lüba mamica, Jezuseki pa li ne smem vroče kave na glavo vlejati.

Vučiteo: Ka je delo Bog potem, ka je Adama stvoro?

Jožek: Roké si je zépro.

Pijanec ki nikdar ne vode pio, prosi na smrtnoj posteli kupico vode rekši: na smrtnoj posteli se more človek tüdi z onimi zmiriti, štere je v življenji najbolje sovražo.

V malih oglasih je pester izbor blaga in storitev, ki so jih oglaševale določene poklicne skupine, npr. frizerji, krojači, lekarnarji, ali gre za oglaševanje prodajnih izdelkov, kakor npr. v spodnjem primeru (šivalni stroji, kolesa). Presenetljivo je veliko oglasov za zdravila (kjer samo oglaševana pomagajo – kakor danes) in za prodajo, popravilo ali uglaševanje inštrumentov. Vsaj posredno je veliko oglasov, namenjenih tudi otrokom.

Lehko szte gvüsni!!

ka pri mesztsankom mehanikusi i c. i kr. pri-
szégnjenom cenjácsi

ERNEST SCHWEICHART! **54.— K.**

WIEN, V. Margarethenstrasse No. 124.

nájbogse i nájfalese svelne sztroje (masine) i bicikline dobite. — Prednje szkladisese od Firme Singer, Ringschiff, Central Dobbin it. d.

Bicikline z **szlobodnim tecsájom.**

Predelávanje na **szlobodni tecsáj.**

Poprávlanja i **poszebni táli** sztrojov vsze z trdnim **dobrosztojenjom.**

110.— K. **Oglásznik k senki.**

Slika 3: Oglas. 1906: 160. Nájszvetejsega Szrca Jezusovoga veliki kalendár za lüdsztvo (1906), letnik 3. URN:NBN:SI:DOC-QJBDIK00 from <http://www.dlib.si> (Pridobljeno 17. 5. 2015).

Stalna rubrika so tudi (otroške) uganke in odgovori nanje (mestoma gre tudi za logične naloge), vedno so najprej zastavljena vprašanja pod naslovom *Pitanja*, nato odgovori na drugem listu z naslovom *Odgovor*, npr. (1908: 107, 109): »Ménso je, lik mis, z málim prsztom zdignemo, tak je lahko, vindar sészt jüncov ne potegne na breg? /.../ Klopka.«

Slika 4: Šala. 1908: 126. Nájszvetejséga Szrca Jezusovoga veliki kalendár za lüdsztvo (1908), letnik 5. URN:NBN:SI:DOC-VGUU6QZT from <http://www.dlib.si> (Pridobljeno 2. 5. 2015).

Kot primer folklorne pravljice sem izbrala pravljico, objavljeno 1914: 48 (zapisal Š. K., pod inicialkami se skriva Števan Kühar), z naslovom *Káčji cmer*, ki je neke vrste različica *Bele kače s kronico*. V prekmurski varianti je glavni književni lik kač, ki se kopa v mlaki, na bregu pa pusti svojo kožo. Brat in sestra kožo ukradeta, pozneje pa se pokaže, da ima ta čudežno moč, namreč kamorkoli jo položijo, tistega nikoli ne zmanjka, kač pa brez cmera umre.

Pravljice so bile objavljene v vsaki številki (razen v začetnih in končnih), in sicer večinoma po več skupaj, velikokrat je opaziti inicialki, ki sta Š. K. (torej Števan Kühar) in Dolinec (ki je psevdonim Števana Küharja). Enako je tudi z otroško poezijo, ki je v začetnih številkah sploh ni bilo, pozneje pa se v vseh številkah pojavlja otroška folklorna poezija, deloma tudi (nepodpisana) avtorska. Gre predvsem za pesmi o lepotah pokrajine in o domačih živalih: npr. v pesmih lahko opazimo, da domače živali (predvsem pes, mačka) niso bile obravnavane kot hišni ljubljenci, temveč so le živele ob človeku. Poezija izpostavlja tudi pastirstvo kot tisto opravilo otrok, ki je z njimi najbolj povezano.

Káčji cmer.

Národna.

Ednok je bio eden sirmák, pa je meo dvoje decé: edno je bio dečák, edno pa deklíčka. Te so pa tá deca dvoje kráv gonila na pašo.

Gda sta je eden dén pá na pašo prignala, je bilo jako vroče. Tam nej deleč krej, kak so deca pasla, je pa bila edna mlaka, zvali so jo „Stári ribnjek.“ Te so si pa pastérje gučali, ka bi se dobro bilo iti kopat v to mlako. Ovi pastérje so nej vúpali to včniti, záto ka so se bojali, či bi njin krave v tistom čási kakši kvár napravile; teva, dečák pa deklíčka sta pa šla.

Kak sta prti mlaki šla, sta si že pojdočki sláčila obleko, ka bi hitrej v vodo prišla, pa se skopala, ka njima krave nebi dugo samé bilé. Gda sta še skoro do vodé prišla, sta zaglednola, ka na bregi jé nikši cmer, pa sta si záto gučala, ka bi to bilo za cmer.

Dečáki je zaj naednok na pamet prislo, ka je to rávno káčji cmer. Zmislo si je, ka so oča večkrát pripovedávali, ka káč, gda se kopat ide, cmer seli na bregi dol dene. Velo je záto svojoj sestri, naj se hitro nezáj obleče, pa naj beži, kak samo more, sploj prti domi.

Dečák je nato po štíraj šútao bliže prti cmeri, pa ga je popadno. Gda ga je pa še v rokaj meo, je bežao za svojev sestricov prti domi.

Ne je minolo po tistom dvej minoti. Káč je prišeo vó z vode, pa je cmera nej najšeo. Nej je vido nikoga, znao pa jé, ka njemi je to mogeo nekák zéti. Obleteli so ga záto takši čemérje,

ka je tiste blízauje krave, ka je tam najšeo, vse zraščesao.

Dečák je pa bežao za deklíčkov proti domi, tak ka sta skoro obá naednok prišla domo. Domá sta te začnola pripovedávati, ka se je zgodilo, ka sta káci cmer odnesla; liki bojala sta se jako, kak ta rekši zaj šla po krave.

Gda je oča vido káčji cmer, njima je pravo:

— Nikaj se ne nevolivajta za krave, najli sta samo to prinesla, té cmer. To je več vredno, kak vse tiste krave, ka so tam. Pa šče zná biti ka so nej bilé naše nájblíže; lejko so čide drúge bilé bole poleg, pa mo tak meli dvoji hasek.

Tri dni po tistom si je oča mislo:

— Či je to káč bio, pa je namejno kakši kvár včniti, te je zaj že včino, pa eli se je tam raztrgno, eli je pa odíšeo tamodnet.

Zézvao je záto svoje sosede pa prijátele, pa so šli z decov vréd tá, ge so deca cmer najšla. Tam so te vidli, ka sta dvej kravi pa káč ležali mrtvi. Krave so bilé vse razšesane, samo ka se je oča nej dosta brigao za njé, liki je šo domo, pa se je veselio káčjemi cmeri.

Té cmer je meo náj mre takšo čúdno moč, ka či je oči štero zrnje prišlo nakraj, te je samo té cmer djáo k tistomi zruji, pa je zrnje nezáj priraslo; či so njemi pa penezi šli nakraj, te je pa djáo té cmer k penezom, pa je meo včasik zadovolé penez.

Zapsao: S K.

Slika 5: Narodna: *Káčji cmer*. Nájszvetejšega Szrca Jezusovoga veliki kalendár za lüdsztvo (1914), letnik 11. URN:NBN:SI:DOC-TG4FL4DO from <http://www.dlib.si> (Pridobljeno 2. 5. 2015).

Med krajše legendne povedke sodi tudi delo R. J. (Radoha Jožef) iz leta 1917 (141–142) *Angelske suze*: »Či pogledaš okoli na pokopališči, vidiš edno drevo, na šterom ti obstane pogled. To drevo je žalostna vrba. /.../ Žalostna vrba je znamenje žalosti in trpljenja. Bog nam jo je dao zato, naj bi nas včila, ka ta zemla je dolina suz. To je pa ne vsikdar tak bilo.« Sledi skrajšana biblijska zgodba o izgonu Adama in Eve z raja, ko Eva podleže kači in je jabolko iz drevesa spoznanja, potem da jabolko tudi Adamu. Ko spoznata, kaj sta

naredila – da sta torej zlorabila zaupanje Boga, se svet okrog njiju začne spreminjati. Radoha (1017: 142) zaključí: »Kerubina sta vse to vidila. /.../ Suze so jima kapale na vrbo, šteroj so do zemle nagnole šibko veje.«

Zanimiv je nepodpisan hudomušen nagovor k molitvi otrok z naslovom *Štera žena hlače nosi ...* (1927: 19):

Štera žena hlače nosi;
Ona deci krüha prosi;
Molite zato deca Boga,
Ka se oča materi v roke ne da!

Ob pregledu vsebin, ki so bile objavljene v *Kalendaru Srca Jezušovoga*, je vsekakor zaznati besedila, ki ob verski vzgoji ponujajo otrokom tudi leposlovno berivo. Preobrat v uredniški usmeritvi v objavljanje leposlovja je čutiti z nastopom Jožefa Klekla ml., čeprav že Vilko Novak (1977: 90) ugotavlja, da »so Kalendarji prve dobe izgubili svoj pomembni značaj, nakar je nastopila vsebinska in oblikovna stiska, iz katere si je komaj opomogel sredi dvajsetih let«. Vsekakor je *Kalendar* odigral z nasveti o vzgoji, ne le verski, pač pa tudi o pozitivnem psihičnem in fizičnem (npr. o pomembnosti dojenja) razvoju otrok, predvsem pa z ozaveščanjem o pomenu pismenosti, pred približno stotimi leti zelo pomembno vlogo.

2.3 *Marijin list*

Marijin list (1904–1941),⁴ ki je med letoma 1904 in 1914 izhajal pod imenom *Nevtepeno poprijeta blazsenaena Devica Marija zmozsna goszpa Vogrszka*, je ob verskih besedilih tiskal tudi realistična besedila o vsakdanjih dogodkih ter leposlovje. Največ je legend (o Jezusovem življenju, o devici Mariji ...). Zanimive so tudi prilike s pozitivnim ali negativnim zgledom, kakor so bile v splošni rabi tudi v drugi periodiki iz začetka oz. prve polovice dvajsetega stoletja. Mesečnik je večinoma urejal Jožef Klekl st., štiri letnike (1908–1911) je uredil Ivan Baša. *Marijin list* je bil pomemben, ker, kakor ugotavlja Vilko Novak (1977: 91–92), »je mesečno dopolnjeval vzgojno delo Kalendarja s slovenskim berivom ne le čisto verske vsebine, marveč tudi splošno kulturne, kakršni so bili vzgojni članki, tudi pisani na leposloven način«. Uteme-

⁴ *Marijin list* na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije ne vsebuje vseh števil, skupaj jih je dostopnih 344, pri čemer je všteta tudi priloga *Marijikin ogracek* (ohranjenih 96 števil), brez priloge torej 248. Digitalizirana varianta ima *Marijin list* od decembra leta 1914, ko dobi uradno to ime, vse digitalizirane variante prvih desetih let pa so naslovljene kot *Nevtepeno poprijeta Devica Marija: pobozsen meszecszen lizst*, teh je 116 (1904–1914), torej je dostopnih 364 števil časopisa, če ne upoštevamo zamenjave naslova.

ljitev pomembnosti *Marijinega lista* je objavljena ob desetletnici izhajanja, saj je urednik Jožef Klekl st.⁵ v decembrski številki iz leta 1914 podrobno pojasnil razvoj in usmeritev te periodične publikacije v obširnem prispevku z naslovom *K desetletnici našega lista*, pri čemer je posebej izpostavil, da tudi s pomočjo časopisa ljudje prepoznavajo grehe in se jih uspešno izogibajo. Ugotovim lahko, da je urednik v prvi vrsti čutil časopis kot versko glasilo, ki skrbi predvsem za duše faranov (Klekl st. 1914: 362): »Bodimo vsi edni, složni v Mariji, ve vsi eden cli namen mamó: po Mariji dūše k Jezuši pripelati.« Je pa res, da so bili nekateri zapisi vsaj posredno namenjeni tudi otrokom. Pri tem so si številke precej različne, npr. v le petih ohranjenih številkah 19. letnika (1923) ali v zadnjih štirih številkah časnika (letnik 37), ki so bile izdane do 8. 4. 1941, nisem našla nobenega otroškega besedila, za razliko npr. od letnika 32 (1936), ko je že peto leto izhajala samostojna priloga *Marijikin ogracek*, pa še v *Marijinem listu* so ob koncu uganke (tudi z obljubo nagrade za tistega, ki jo bo pravilno rešil) in krajši humorni zapisi. Priloga *Marijinega lista*, *Marijikin ogracek*, je obravnavana posebej, saj v celoti sodi v področje mladinske periodike. V *Marijinem listu* so bile v nekaterih letnikih posebne strani, namenjene otrokom, ki so imele tudi poseben naslov, *List za deco* (v nekaterih primerih še podnaslov *Pūstite male k meni priti.*). Vsaj deloma so namenjeni otrokom pregovori (zapisani pod naslovom *Zlati lešnjeki*, npr. 1915: 296): »Bog rad njemi srečo da, ki je smilenoga srca. /.../ Što rad pomaga drūgim z nevol, njemi rad pomaga tūdi Bog.« Po številu izstopajo legende in legendne povedke, npr. avtorice Štefanije Jurkič: *Življenjepis blažene Imelde Lambertini sestre dominikanskoga reda* (1932, št. 8), zavetnice vseh, ki pristopijo k prvemu obhajilu, pri čemer je dopisano, da je prispevek (1932: 4) »iz hrvaščine poslovenio Bogoslav«.⁶ Včasih so celotne številke namenjene posebnemu dogodku ali svetniku, npr. 9. številka iz leta 1932 je posvečena 700-letnici Antona Padovanskega, ko je bil razglašen za svetnika (ob tem ni zapisana le njegova življenjska pot, temveč tudi napoved dogodkov, ki se bodo ob praznovanju dogajali v Prekmurju). Veliko je eksamplov s pozitivnim ali z negativnim zgledom ali pa kot mešanica obojega, med slednje npr. sodi realistična kratka zgodba *Nej sam mela takše rože na misli ...* iz prve številke

⁵ Opozoriti velja, da se številčenje strani pri zgodnejših letnikih nadaljuje skozi ves letnik, torej se začne vedno s stranjo 1 in se skozi vse številke letnika nadaljuje; prispevek je objavljen na straneh 353–363, v elektronski obliki gre za strani od 3 do 13. V poznejših številkah se številčenje strani ne nadaljuje, temveč se vsak časopis jemlje kot novo enoto. Nekateri letniki *Marijinega lista* imajo ob koncu posamezne številke kazala vsebin, zato je iskanje gradiva olajšano. Tudi količinsko je časnik precej spremenljiv, saj obsega od 20 strani, nekatere dvojne številke (ki so izjema) imajo tudi čez 80 strani.

⁶ Ta pripis je posebej zanimiv, ker besedilo ni prevedeno v knjižni jezik, temveč v prekmurščino.

(1916: 12–15), podpisana je z začetnicama Kk. Mali Mirko je slišal govoriti mamo, da je imela malo rož v življenju, zato se je odločil in pri bogatem sosedu ukradel šopek rož, ki jih je ponosno prinesel mami. Ta se je odzvala povsem drugače, kakor je Mirko pričakoval: s šopkom ga je poslala k lastniku, moral se mu je opravičiti. Bogataš je bil iskrenega dečkovega opravičila vesel, zato mu je šopek za mamo podaril, dal pa mu je tudi denar. Od takrat je bil Mirko vsem zgled in razumel je, da je mama mislila (metaforično) z rožami pravzaprav lepše življenje.

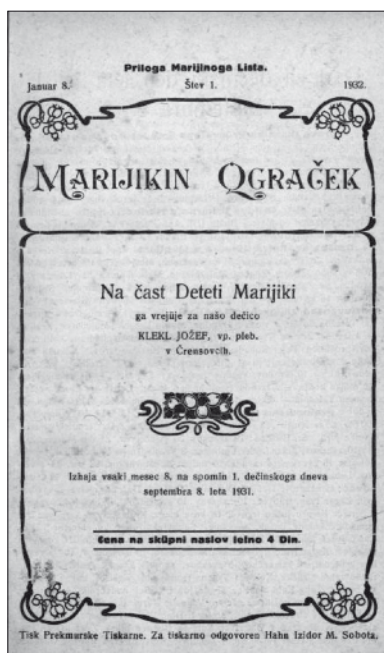
Slika 6: Marijin list: pobožen mesečni list (08.01.1936). *Marijin list*, letnik 32, številka 1. URN:NBN:SI:DOC-5MJVCT9H from <http://www.dlib.si> (Pridobljeno 24. 5. 2015).

2.4 *Marijikin ograček*

To je bila edina večinoma v prekmurščini pisana priloga, posebej namenjena otrokom, urejal jo je Jožef Klekl st., izhajala je enkrat mesečno, in sicer od 8. 1. 1932 do 8. 12. 1940, distribuirana je bila skupaj z *Marijinim listom*, do marca 1935, nato je izhajala v okviru *Marijinega lista*.⁷ Že v prvem letniku so postavljene stalne rubrike: uvodnik, stran z ugankami, poučna zgodba (ki lahko ima več nadaljevanj v naslednjih številkah). Zanimivo je, da so nekatera (predvsem daljša dela) objavljena v knjižni slovenščini, npr. *Sveta Terezija Deteta Jezusa* (izhajati začne oktobra 1932) ali prevedena pustolovska zgodba za otroke Jóna Svenssona (1933 izhajala v nadaljevanjih), ki je dve leti prej izšla tudi v knjižni izdaji. V vseh številkah so objavljena pisma otrok in staršev na objavljene vsebine iz prejšnjih številok ali pa so ljudje pošiljali svoje vtise

⁷ Na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije je dostopnih 96 številok *Marijinega ogračka*. Vsak letnik ima nadaljevanje štetja strani iz številke v številko, ena številka ima približno od 10 do 20 strani, izjemoma tudi več.

o pomembnih dogodkih, npr. Terezija Ritlop je v 10. številki (1937: 239–240) objavila zgodbo o svoji poti v Lurd (gospa je bila očitno izseljenka v Brisu, tako piše, v Franciji, drugače pa doma iz Črenšovcev) z naslovom *Potüvanje naše izseljenke v Lurd*. Bolj ko se je bližala druga svetovna vojna, manj je bilo zabavnega čtiva, več poučnih besedil, pisem ipd. V skorajda vseh številkah so tudi prispevki misijonarjev ali kratki opisi njihovega dela v različnih državah sveta. V vsaki številki so poročila o dogodkih v prekmurskih cerkvah, predvsem o cerkvenih praznikih, obhajanju raznih svetnikov, darovanju maš, in napovedi dogodkov, ki naj bi se v kratkem zgodili.

Slika 7: Marijikin ograček: priloga Marijinoga lista (08.01.1932), letnik 1, številka 1.
URN:NBN:SI:DOC-V4AQIPSV from <http://www.dlib.si> (Pridobljeno 22. 5. 2015).

Največ je seveda versko-vzgojnih kratkih zgodb, ki so pisane kot eksampel; ta je bodisi zapisan kot pozitiven zgled, redkeje tudi kot negativen, pravzaprav kot opomin, česa otroci (ali odrasli) v življenju ne smejo početi (npr. premalo pobožnosti, izogibanje molitvi in delu, obsojanje pitja alkohola, preklinjanja ipd.). Veliko je legend o krščanskih svetnikih in mučencih, ki so prav tako namenjene pozitivnemu življenjskemu vodilu ali pa za mladega kristjana prelomnim dogodkom (krst, obhajilo, birma), npr. v 10. številki *Blažena Imelda, patrona prvoobhajancov* (1932: 3–5), zavetnici vseh, ki pristopijo k prvemu obhajilu. V prvem letniku je v vsaki številki natančneje opisana ena Marijina lastnost, besedila (morda že kar rubrika) so izhajala pod skupnim naslovom

Kakše detece je bila Marijika?, v odgovorih izvemo, da je bila dobra, prijazna, predana Bogu in verna, trezna ipd., med drugim je tudi rada brala (kar je navedeno že v uvodu članka). Marija naj bo torej dober zgled vsem otrokom, še posebej tistim, ki berejo prilogo. Pesmi so domovinsko-vzgojne, versko-vzgojne, opevajo npr. lepoto Prekmurja in dobroto prebivalcev. Posrečene so otroške šale in uganke; posebna pohvala velja uredniku za objavljanje dram-skih besedil, ki so še danes težko dostopna v tiskani varianti, npr. v 9. številki *Zapelevanje dece na pijanost* (1932: 6–7), kjer vražiči nagovarjajo otroke k pitju alkohola, a angeli in Marija otroke spametujejo. V skoraj vsaki številki *Marijikinega ogračeka* je vsaj kakšen kratek namig na nevarnosti alkohola in alkoholizma, predvsem pa je vedno dodan napotek otrokom, naj nikoli ne pijejo alkoholnih pijač. Npr. kot model negativnega eksampla je v 10. številki zgodba *Ali ljudje pijejo po pameti i potrebi?*, v kateri (nepodpisan) avtor opozarja mladega bralca o škodljivosti uživanja alkohola (1932: 6):

Ljudje pijejo, gda pridejo vkup i gda idejo na razno. Pijejo, gda so veseli, pijejo, gda so žalostni, ka se potolažijo. Pijejo, gda so dobre vole, gda so čemerni, pijejo gda so brez skrbi, gda so vroči, ka se ohladijo, pijejo gda jim je mrzlo, ka se segrejejo, pijejo, gda so siti ali lačni, pijejo, gda napravijo kupčijo, pijejo, gda se što narodi, gda se što oženi pa šče bole. Pijejo, gda majo peneze, ali, gda jih nemajo. Ništerni začnejo piti že v zgodnjoj mladosti, henjajo pa te, gda več nemrejo držati kupice v rokaj. Je to ne norost?!

V vseh prilogah je veliko ilustracij in fotografij, predvsem naj opozorim na vedno objavljeno vsaj eno podobo Marije z otroki (velikokrat že na naslovnici) ali Marije z Jezusom, ki tako logično podkrepi izbrani naslov priloge.

Eksampel s pozitivnim zgledom, npr. *Napoleon i njegov pobožen sluga*, objavljen v 8. številki (1932: 2), daje primer, kako je mladenič na skrivaj molil pod plaščem. Ker je Napoleona zanimalo, zakaj se njegovemu služabniku plašč ves čas premika, ga je odgrnil in ugotovil, da služabnik moli. Pohvalil ga je in mu rekel, da se molitve ni treba sramovati. V sklepu je poudarjeno, da Napoleon pa že ve, saj je bil tako pomemben človek. Kot izrazito pozitivna osebnost je predstavljen tudi Anton Martin Slomšek (1932, 1. letnik, št. 11, 12), in sicer je zelo podrobno predstavljen njegov življenjepis ter poudarjene zasluge. Še posebej nadrobno so predstavljena otroška leta, na ta način je urednik najbrž želel približati Slomška otrokom.

Potopisi so v *Marijikinem ogračeku* večinoma povezani s potmi misijonarjev in opisi držav, kjer le-ti širijo krščanstvo. Npr. opis poti in dogodkov, najprej po Italiji (Torino), nato na ladji na dolgi plovbi čez Atlantski ocean, nato sta posebej omenjeni pot čez Panamski prekop in plovba po Tihem oceanu do Čila, ki jo je za prilogo prispeval salezijanski misijonarski pripravnik Alessandro M. Horvat: *Kratek popis našega potovanja kateri smo poklicani za misijon* (1933). Horvat je popisal mučno pot iz Evrope na drugi konec sveta na

način, da mu je bil datum izhodišče (kakor dnevniški zapis), zato ni izpuščal podrobnosti. Mestoma je kakšno stvar natančneje pojasnil, pri čemer mislim predvsem geografske značilnosti (najbrž je domneval, da otroci ne poznajo morskih poti).

Prevedena proza, npr. leta 1933 sta v vseh številkah v nadaljevanjih izhajali deli Jóna Svenssona *Noni in Mani*, nato *Noni in Mani v gorah*, obe s podnaslovom *Mladostni doživljaji z Islandije*, prevod je natisnjen v knjižnem jeziku.⁸

Poezija: pesmi, objavljene v *Marijikinem ogručeku*, so predvsem versko-vzgojne, precej je tudi pesmi o lepotah Prekmurja (torej domovinsko-vzgojne pesmi), kot primer versko-vzgojne pesmi navajam pesem iz 1. letnika, 5. številke, *Deklica i mati*, podpisan je Srčen (1932: 2):

»Mati pokažite mi pot,
po šteroj se najde Gospod!
Je na konci sveta,
ki v nebo pela?«

Ta pot neje na sveti,
v tvojem srci se sveti:
lûbav do Marije
ti nebo odkrije.

»Kak naj lûbim Marijo,
ka srce bi çûtilo?
Ka roke njej plele?
Kje noge hodile?«

Dete si Marijino,
srce daj njej deçinsko.
V roke çíslo vzemi,
venček v cerkev nosi!

Tradicionalne štirivrstične kitice s parno zaporedno rimo (ki je na nekaj mestih precej prisiljena) vsebujejo dvogovor med naslovnima subjektoma, deklico in materjo. Versko-poučna vsebina je posebej poudarjena z vprašanji otroka in odgovori odraslega, ki otroka vodi v svet vere in pobožnosti, ta pa je izražena z zunanjima atributoma vere, rožnim vencem in cerkvijo (torej mašo).

Kot primer domoljubne pesmi navajam pesem *Na Goričkom je moj dom*, objavljena je bila v 1. letniku, v 10. številki, podpisana je s psevdonimom Srčen, kar je vzdevek Jožefa Klekla st. (1932: 2):

⁸ Delo Jóna Svenssona *Prigode malega Nonnija* je izšlo v prevodu Joža Lovrenčiča leta 1931. Očitno je Klekl st. črpal nadaljevanja iz tega dela.

Na Goričkom je moj dom

Na Goričkom
je sirmaški kraj,
li ga mam najraj:
tü je moj dom.

Na Goričkom
male so vesi,
Velki Bog je v njih:
tü je moj dom.

Na Goričkom
prosti so ljudjé,
mirno vsak živé:
tü je moj dom.

Na Goričkom
malo je vodé,
goste so skuzé:
tu je moj dom.

Na Goričkom
teško se živé,
sladko se vmerje:
tü je moj dom.

Na Goričkom
je moj rojstni kraj,
z tujine nazaj
silim v svoj dom.

Z zaključnim verzom kitic »tü je moj dom«, ki je uporabljen kot delni refren, lirski subjekt poudarja ljubezen do doma in jo enači s pokrajino (domovino). Gre za izrazito domoljubno pesem (z motivom pobožnosti) o lepoti Goričkega, kjer živijo dobri ljudje, čeprav v pomanjkanju, je to najboljši in najlepši od možnih svetov. Še smrt je doma bolj prijazna, saj človek potem počiva v domači zemlji, kar izraža metafora, da se sladko umre. Oblikovno je pesem preprosta, sestavljena iz šestih štirivrstičnih kitic z oklepajočo rimo, stopnjevanje hrepenenja po domu izraža lirski subjekt s stopnjevanjem želje po vrnitvi, ker je le doma vse prav, čeprav so hiše majhne, vode ni in je življenje težko.

2.5 *Novine*

Novine (1913–1941), ki so ob katoliških verskih vsebinah predstavljale tudi splošne informacije, so bile najpomembnejši tednik v Prekmurju. Vsekakor

»[z]aradi posebne jezikovne politike Novin, ki je temeljila na teoriji postopnega jezikovnega prehoda iz prekmurščine v knjižno slovenščino, je večji del v njih objavljenega leposlovja pisan v prekmurščini.« Tednik je bil pogosto vir za poznejše zapisovalce folklornega gradiva, predvsem pravljic in povedk,¹² nekaj izvirno v *Novinah* objavljenega gradiva je objavil v *Izboru prekmurskega slovstva* že Vilko Novak. Posebej velja izpostaviti zbirateljsko in avtorsko leposlovno dejavnost Števana Küharja, ki je veliko objavljaj prav v *Novinah*, pa tudi v *Kalendarju srca Jezusovega* in v *Časopisu za zgodovino in narodopisje*.¹³

2.6 *Düsevni liszt: mejszecsne verszke novine*

Düsevni liszt: mejszecsne verszke novine (1922–1941) je bil evangeličanski časopis, v katerem je bilo objavljeno gradivo deloma namenjeno tudi otrokom, npr. že v prvi številki časopisa, ki je izšla 20. 12. 1922, je objavljena zgodba z naslovom *Steroga z-deveti?* s podnaslovom *Koledna pripovejszt – Szirmaske decé krisztkindli*. Časopis je v celoti digitaliziran, izhajal je večinoma mesečno od decembra 1922 do novembra 1941, dostopen je na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije, skupaj 215 števil. Zanimivo je, da se začne štetje vsakega novega letnika z decembrsko številko, torej je prvi letnik od decembra 1922 do novembra 1923, drugi letnik od decembra 1923 do novembra 1924, do 19. letnika, ki se zaključí z novembrsko številko 1941. *Düsevni liszt* nima, za razliko od prej obravnavane periodike, ilustracij, niti drugega slikovnega gradiva. Od druge številke naprej (a ne redno) je v časopisu rubrika *Podlízstek*, kjer so objavljene tematsko različne zgodbe, največ iz vsakdanjega življenja, povezane so z verskimi moralnimi nauki in motivi iz legend ter bibličnimi temami. Ne gre za besedila, ki bi sodila v območje mladinskega (nabožnega) slovstva, vendar so nekatere zgodbe najbrž bile zanimive tudi za otroke, še posebej če upoštevamo »oglaševanje« oz. samopromocijo *Düsevnega lizsta*, ki v vsaki številki poziva vse evangeličanske družine, naj ga berejo: »Vzemi, cstí, daj dale Düsevni liszt!« (npr. 1. letnik, 2. številka, 1923: 13) *Düsevni liszt* torej nagovarja k branju celotne družine, kar je, vsaj s stališča ohranjanja jezika, zelo pomembno, čeprav je pri tem treba poudariti, da je bil časopis do konca leta 1931 tiskan v madžarskem črkopisu, šele potem so sprejeli gajico.

¹² Zaradi obsežnosti (še vedno ne digitaliziranega) gradiva je le-to nemogoče sistematično pregledati.

¹³ Vilko Novak je leta 1988 izdal monografijo *Ljudsko izročilo Prekmurja*, v kateri je zbral folklorno gradivo, ki ga je zapisal Števan Kühar: lirsko in epsko poezijo, v prozi pa predvsem pravljice, bajčne in legendne povedke.

Večina je objavljenih besedil (Just 2000: 41) »z leposlovnimi lastnostmi, ki pa praviloma ne izkazujejo večjih literarnih ambicij. Tudi med leposlovnimi prevodi prevladuje nabožno gradivo, ob njem pa so prevajali – predvsem iz madžarščine in nemščine – tudi posvetna besedila.«¹⁴

Že v prvi številki časopisa, ki je izšla 20. 12. 1922, je objavljena zgodba z naslovom *Steroga z-deveti?* s podnaslovom *Koledna pripovejszt – Szirmaske decé krisztkindli*.

Od druge številke naprej je v časopisu redna rubrika *Podlízstek*, zanimivi pa so tudi zapisi, namenjeni odraslim, ki se vsebinsko dotikajo vzgoje otrok, npr. že v tretji številki prvega letnika (1923: 27–29) je uvodni članek z naslovom *Moje mislí med cstenyom Biblie* (1923: 27–29),¹⁵ takoj za naslovom je pojasnilo, da je prispevek aprila 1922 prebrala podpredsednica soboškega Ženskega pobožnega društva gospa Kardosics, ki je tudi avtorica članka o branju Svetega pisma. Med drugim je zapisala (1923: 28): »I mí matere, steri dúzsnoszt je deco szvojo nej szamo z telovnego, nego i z düsevne sztráni osznávlati; steri je noucs i dén velka szkrb, naj ona szrecsna bode: jáko velko dúzsnoszt mámo pred szébe posztávleno, da nyou vu szv. veri szvojoj zselno vöosznóvémo i za práve bozse vernike püsztimo na perouti pred szvejť.« Mati naj torej otroku priljubi vsakodnevno molitev in ljubezen do Boga.

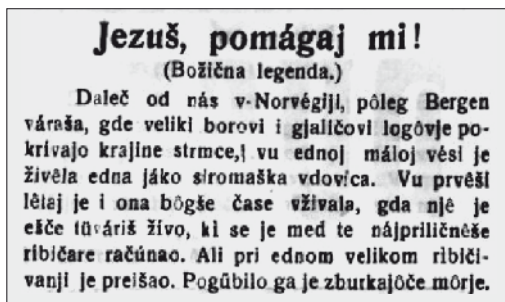
Za večino zgodb, ki so vsaj delno namenjene tudi otrokom, ni posebej označeno, da bi bile otroške priredbe ali otrokom namenjene zgodbe, vendar jih, raztresene po številkah, vendarle najdemo. Npr. ena takih je gotovo *Jezuš, pomagaj mi!* (1935: 2–5) iz 1. številke, 13. letnika,¹⁶ z inicialkami je (kot avtor/prireditelj) podpisan V. J. Vdova Marika in njen sin sta težko živela, saj je mož Nesö umrl na ribolovu, nato pa je zbolel še sin. Marika je želela sinu pripraviti božično večerjo, zato je sosedo prosila za moko in tudi to, če bo v času, ko gre po božično drevesce, popazila na bolnika. V gozdu se je pripetil čudež: srečala je človeka, ki je bil ves obdan s svetlobo, rešil jo je pred popadljivima volkovoma. Ko se je vrnila domov, je bil sin zdrav, v tem času pa se je vrnil domov tudi pogrešani mož. Trije čudeži v predbožičnem času so še zdaj tema

¹⁴ Nekatera, sicer redka besedila so objavljena v madžarščini (pesmi). Seveda je na tem mestu treba omeniti predvsem prevode vrhunskih madžarskih pesnikov, npr. Petöfija, Aranyja, Tompe, Adyja. Vedno, ko gre za prevod v prekmurščino, je pri nekaterih besedilih izvirni avtor napisan, spet pri drugih ne; veliko prevodov je prispeval učitelj Jánoš Flisár; primer v več nadaljevanjih je leta 1937 objavljena *Trê deklín hištória*. Pisala Gyarmathy Žigmondova. Poslovenčo Flisár Jánoš, vp. učitel.

¹⁵ Vsak letnik ima svoje štetje, strani se po številkah letnika nadaljujejo. Gre torej za uvodni članek na naslovni strani 3. številke 1. letnika, a se začne na strani 27. Avtorica je predstavljena kot guvernica in podpredsednica društva (Kardosics 1923: 27): »Goriprecsteto 1922 aprila v-Szobocskoga Zsenszkoga Drüzstva pobožsnom, nedelnom popoldnévnom posztnom vküpprihájanyi, po goszpé Kardosici podpredszednikojci.«

¹⁶ Zgodba teče po zgornji polovici časnika, tak način tiska je večkrat uporabljen.

zgodbe, ki si jo na daljnem severu pripovedujejo ribiči, družina pa je nadvse srečno živela.

Slika 9: Düsevni liszt (20.12.1934), letnik 13, številka 1.
 URN:NBN:SI:DOC-QQSH5QQW from <http://www.dlib.si>
 (Pridobljeno 20. 8. 2015).

Posebnost je legenda z naslovom *Edna stára pripóvést* (podpisan je Silvanus,¹⁷ ni jasno, ali gre zgolj za prevod), objavljena je v 15. letniku, 1937, številka 8, str. 87, saj je besedilo o Bogu (kralju) po strukturi zapisano kot pravljica.¹⁸ Dekle, ki je imelo pet bratov, je imelo čudovit in neprecenljiv diamant. Bratje so jo nagovarjali, naj jim diamant da: glasbenik ji je obljubljal pesem, a se lahko ta izteče; pleskar ji je ponujal najlepšo sliko, a se lahko ta izgubi; trgovec ji je ponujal najboljša dišavna olja, a lahko ta izgubijo opojni vonj; kuhar ji je ponujal najbolj žlahten obrok, a je hrana minljiva; zidar ji je ponujal grad, pa ta povzroča le skrbi. Nato pride kralj, ki ji obljubi obilje vsega, in njemu pokloni diamant. Ob srečnem koncu, da je dekle živelo v izobilju, pisec razloži: diamant je metafora ljubezni, dekle je človeška duša, Bog je kralj.

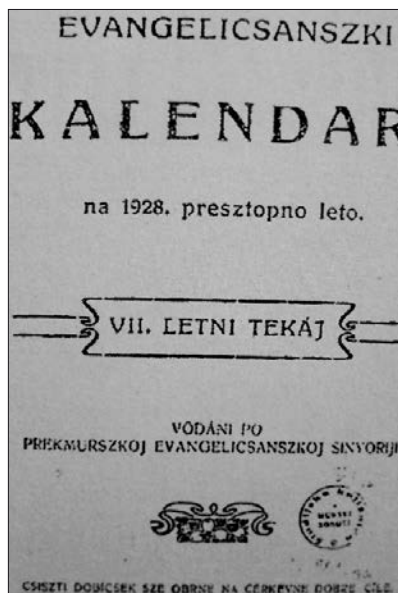
Zanimivo je, da najdemo med leposlovjem tudi dramske prizore, npr. Jánoš Flisár je v 15. letniku v 7. številki prevedel *Nedelni zaslužek je rétko dobíček* (1937: 76–80), ki je igra v enem dejanju. Delo ima dramsko strukturo z didaskalijami in dvogovorom (kar je označeno kot »pobožno zgovárjanje«), med osebami nastopa tudi 6 do 7 let star deček (pojbič) Pišta. Veliko prispevkov je povezanih z reformacijo, s praznovanjem te, ter s cerkvenimi prazniki (njihovim namenom na splošno) in z dejavnostmi, ki se s prazniki konkretno povezujejo v evangeličanski cerkvi v Prekmurju.

¹⁷ To je psevdonim, ki ga je uporabljal Janoš Kardoš.

¹⁸ Pravljčni začetek v nedoločenem času in prostoru, literarni liki niso imenovani po imenu, temveč po poklicu, zapletu sledi srečen konec.

2.7 *Evangelicsanszki kalendari*

Evangelicsanszki kalendari (1923–1941) je izhajal pod okriljem *Düševnega liszta* in je bil podobno tudi koncipiran.¹⁹ Ob verskih besedilih (splošne narave in besedilih, ki so vezana na prekmurski prostor), domovinsko-vzgojnih besedilih, poeziji in dramatiki, so bili v koledarjih objavljeni tudi gospodinjski in zdravstveni nasveti, reklame (za obrtniška dela in prodajne artikle) in tudi nekaj besedil, ki sodijo med pravljice in povedke, in so bila vsaj posredno namenjena otrokom. Med tovrstna besedila sodijo tudi legendne povedke, torej zgodbe, ki so povezane s svetniki in z (vsaj) eno resnično lastnostjo (ali dogodkom). Npr. *Zaka je hajdína i njé mela čarna?*, ki ima podnaslov *Jákostna pripovést* (v koledarju iz leta 1937: 81–82), v kateri so rastline antropomorfne, saj rože, pšenica, ječmen, proso in druge rastline prigovarjajo hajdini (ajdi), naj se skloni, ker prihaja vihar. Ajda se noče ukloniti, pravi, da se ne bo poniževala, zato jo vihar z grmenjem zajame in postane črna.

Slika 10: *Evangelicsanszki kalendar*. Dostopno na https://sl.wikipedia.org/wiki/Evangeli%C4%8Danski_kalendar (Pridobljeno 23. 8. 2015).

Širše poznana je npr. povedka *Gyês i liszica* (objavljena v koledarju 1925: 95) s podnaslovom *Slávzska pripovész*, pod katero je podpisan Janoš Flisar.

¹⁹ Tudi s črkopisom je v *Evangelicsanszki kalendarju* enako kakor pri *Düševnem liszu*, namreč od začetka izhajanja do leta 1934 so uporabljali madžarski črkopis, nato gajico, z začetkom vojne in do skorajšnjega prenehanja izhajanja pa spet madžarski črkopis.

Gre za živalsko povedko, v kateri prosi jež lisico, naj ga spusti v brlog, ker je zunaj hud mraz. Lisica, ki je dobrega srca, ga res povabi v svoj dom, a tam se jež tako razkomoti, da za lisico zmanjka prostora, saj jo kar naprej bode. Jež lisici brez slabe vesti zabrusi, da lahko odide, če ji kaj ni prav. Avtor besedilo zaključi s poudarjeno poanto, ki jo iz implicitne prenese na eksplicitno raven razumevanja: torej da je okrog nas veliko nehvaležnih ljudi.

3 SKLEP

Čeprav prekmurski periodični tisk v prvi vrsti ni namenjen otrokom, izjema je *Marijikin ogravec*, je zagotovo odigral pomembno vlogo pri opismenjevanju Prekmurcev. Vilko Novak (1977: 88) ob *Kalendarju srca Jezusovega* ugotavlja, da »moramo njegov značaj in pomen ocenjevati z vidika tedanjega prekmurskega človeka, ki je hodil v tujo šolo, bral v svojem narečju le molitvenik in katekizem z zgodbami sv. pisma. Kalendar mu je bil slikanica in prva čitanka obenem, čeprav mu je dajal mnogo več.« Zdi se, da smemo to Novakovo misel posplošiti na celoten prekmurski periodični tisk, pa naj gre za evangeličansko ali katoliško periodiko. Vilko Novak v članku *Slovstveno delo Slovenske krajine* posebej opredeljuje luteransko obdobje in širjenje protestantske tradicije ter nastop katolikov in širjenje njihovega dela vse do leta 1919. Izoliranost od ostalega dela Slovenije in verski vplivi so namreč močno zaznamovali tudi prekmursko (ne le folklorno) književnost. Ne glede na raznolike vsebinske uredniške koncepte in jezikovne odločitve, ko je bil uradni jezik v Prekmurju madžarski, je vendarle periodika, tiskana večinoma v prekmurščini (deloma v knjižni slovenščini), odigrala pomembno kulturno vlogo pri ohranjanju narodne zavesti in pripadnosti ter pri opismenjevanju in ohranjanju kulturne dediščine.

VIRI

Düševni liszt: <http://www.dlib.si/results/?browse=%c4%8dasopisje&sortDir=DESC&sort=date&node=besedila%2f1-108-1&pageSize=25&query=%27rele%253dD%25c3%25bcsevni%2bliszt%27>

Evangeličanski kalendar: Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota.

Kalendarju srca Jezusovega: <http://www.dlib.si/results/?browse=%c4%8dasopisje&fyear=1904&sortDir=DESC&sort=date&node=besedila%2f1-339&pageSize=25&query=%27rele%253dNajszvetejsega%2bSzrca%2bJezusovoga%2bveliki%2bkalendar%27>

Marijikin ograček: <http://www.dlib.si/results/?browse=%c4%8dasopisje&sortDir=DESC&sort=date&node=besedila%2f1-307-1&pageSize=25&query=%27rele%253dMarijikin%2bogra%25c4%258dek%27>

Marijin list: prvih deset let <http://www.dlib.si/results/?browse=%c4%8dasopisje&sortDir=DESC&sort=date&node=besedila%2f1-387-1&pageSize=25&query=%27rele%253dNevtepeno%2bpoprij%25c3%25a9ta%2bDevica%2bMarija%27>

nadaljevanje: <http://www.dlib.si/results/?browse=%c4%8dasopisje&sortDir=DESC&sort=date&node=besedila%2f1-308-1&pageSize=25&query=%27rele%253dMarijin%2blast%27>

Novine: Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota

LITERATURA

Dragica HARAMIJA, 2005: Teme Prekmurskih pravljic. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Zbornik mednarodnega srečanja. Ur. Jože Vugrinec. Murska Sobota: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci. 257–265.

Marko JESENŠEK, 2008: Prekmurska publicistika 19. in prve polovice 20. stoletja – med knjižno normo in tradicijo. *Slavistična revija*, letnik 56, št. 2. 103–113.

Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta (Zora 90).

Franci JUST, 2000: *Med verzuško in pesmijo: poezija Prekmurja v prvi polovici 20. stoletja*. Murska Sobota: Franc-Franc (Zbirka Podobe Panonije).

Števan KÜHAR, 1988: *Ljudsko izročilo Prekmurja* (zbral in ur. Vilko Novak). Murska Sobota: Pomurska založba.

Franc KUZMIČ, 2003: Zapisovalci prekmurskega ljudskega blaga. V: *Zbornik soboškega muzeja 7*. Murska Sobota: Pokrajinski muzej Murska Sobota.

Vilko NOVAK, 1935: Slovstveno delo Slovenske krajine. *Slovenska krajina: zbornik ob petnajstletnici osvobojenja*. Ur. Vilko Novak. 34–39.

Vilko NOVAK, 1977: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.

Marija STANONIK, 2009: Zarodki besedne umetnosti v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj (1875–1878). *Slovenski mikrokozmosi*. Zbornik Slovenskega slavističnega kongresa. Ur. Irena Novak Popov. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 179–190.

Peter ŠTUMPF, 2006: *Jožef Klekl st. (1874–1948) kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini (Prekmurju)*. Ljubljana: Salve.

Natalija ULČNIK, 2009: *Začetki prekmurskega časopisja*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta (Zora 67).

CHILDREN'S LITERATURE TEXTS IN THE PREKMURJE PERIODICALS BEFORE WORLD WAR II

Summary

The article *Children's Literature Texts in the Prekmurje Periodicals before World War II* is an overview of the periodicals from the young adults' literature perspective. For the basic insight into the Prekmurje periodicals I examined: the monthly *Prijatelj* (which is mostly interesting for being the first public medium in Prekmurje); the catholic monthly *Marijin list* and its supplement *Marijikin ograček*; the once a year published *Kalendar srca Jezusovega*; the most important weekly *Novine*, and the evangelistic monthly *Düševni list*, with the *Evangelist Calendar* that was published once a year. I introduce selected texts from periodicals that can be considered children's literature and which are mostly written in the Prekmurje dialect (an exception are also some texts published in the standard language). In order to give a comprehensive presentation of the children's literature concept I could, in some parts, not avoid the semi-literary and educational texts, for in these cases they were published in religious periodicals. Next to the diverse educational concepts I also provide an overview of literary genres, authors, if stated, and their works, as well as the folklore literature for young readers. From the young adults' literature perspective the *Marijikin ograček* is of course the most interesting one, for it was designed as religious and educational reading for children. This fact tells us that its editor, Jožef Klekl senior, was very much aware of the importance of the written word for religious education, national awareness, and finally also for literacy. The supplement includes a lot of illustrated materials (holy cards, pictures of different animals, places, churches, further on diverse riddles like labyrinths and pictures for finding similarities) as if Klekl knew about the importance of visual impressions for meaning recognition. The most interesting in the presented periodical are the folklore fairy tales and (legend) stories, travelogues, religious and patriotic poems, children's humour, riddles, diverse humorous (education pointed) instructions and attractions from all around the world. The awareness of family reading importance is astounding; the family reading is in the centre of the discussed periodicals, which were also advertised in this way. In the times when Hungarian was still the official language in Prekmurje, the periodical published in the Prekmurje dialect (or partially also in standard Slovene) played an important cultural role in preserving the national consciousness and belonging, as well as in literacy and cultural heritage preservation, regardless of their diverse editorial politics and language choice.

KINDERLITERATURTEXTE IN DER PREKMURJE/ÜBERMURGEBIET PERIODIKA BIS ZUM BEGINN DES ZWEITEN WELTKRIEGES

Zusammenfassung

Der Artikel *Kinderliteraturtexte in der Prekmurje/Übermurgebiet Periodika bis zum Beginn des Zweiten Weltkrieges* ist ein Überblick über diese Periodika aus dem Blickwinkel der Kinderliteratur. Für einen Grundeinblick in die Prekmurje/Übermurgebiet Periodika sah ich folgende Titel durch: das Monatsmagazin *Prijatelj* (ist vor allem deshalb interessant, weil es das erste Prekmurje/Übermurgebiet Medium war), dann das katholische Monatsmagazin *Marijin list* und dessen Beilage *Marijikin ograček*, den einmal jährlich erscheinenden *Kalendar srca Jezusovega*, die wichtigste Wochenzeitung *Novine*, und das evangelische Monatsmagazin *Düševni list*, neben dem einmal jährlich auch der *Evangeličanski kalendar* erschienen ist. Ich stelle ausgewählte Texte aus der Periodika vor, die wir als

Kinderliteratur bezeichnen können und die meistens in der Prekmurje/Übermurgebiet Mundart geschrieben sind (ausnahmsweise wurden einige Texte auch in Standardsprache gedruckt). Um das Konzept der Kinderliteratur gänzlich zu präsentieren konnten teilweise die semi-literarische und lehrreichen Texte nicht vermieden werden, denn es handelt sich in allen Beispielen um religiöse Drucke. Neben verschiedenen Redaktionskonzepten werden auch literarische Gattungen, Autoren, falls sie angegeben sind, und deren Werke, sowie ein Überblick über die Folkloreliteratur für junge LeserInnen vorgestellt. Vom Blickpunkt der Kinderliteratur aus ist natürlich *Marijikin ograček* am interessantesten, denn er wurde als religiöse und pädagogische Lektüre konzipiert und das zeigt, dass der Redakteur Jožef Klekl Senior sich der Bedeutung des geschriebenen Wortes für die religiöse Erziehung, für das nationale Bewusstsein und schließlich auch für die Alphabetisierung stark bewusst war. In der Beilage gab es zahlreiche Bildmaterialien (Andachtsbilder, Zeichnungen verschiedener Tiere, Orten, Kirchen, sowie Rätsel, z. B. Labyrinth und Bilder mit Details die gefunden werden mussten), als ob Klekl die Bedeutung der visuellen Eindrücke für die Bedeutungserkennung kennen würde. In der erörternden Periodika sind vor allem die Folkloremärchen und (Legenden)Geschichten, Reiseberichte, religiöse und patriotische Gedichte, sowie Witze, Rätsel, verschiedene humorvolle (erzieherisch konnotierte) Anweisungen und Besonderheiten aus aller Welt interessant. Überraschen ist auch das Bewusstsein für die Wichtigkeit des Lesens in der Familie, dem die Periodika gewidmet wurde und die auf solche Art und Weise auch inseriert wurde. Unabhängig von verschiedenen inhaltlichen Redaktionskonzepten und sprachlichen Entscheidungen spielte die meistens in der Prekmurje/Übermurgebiet Mundart (teilweise auch in der slovenischen Standardsprache) erschienene Periodika in der Zeit, in der Ungarisch noch die offizielle Sprache in Prekmurje/Übermurgebiet war, eine wichtige kulturelle Rolle bei der Erhaltung des nationalen Bewusstseins und der nationalen Zugehörigkeit sowie bei der Alphabetisierung und Erhaltung des Kulturerbes.